

Georg Hansen

– en kulturhistoriker i opposition

Af Dorthe Olesen

Den danske historiker Georg Hansen (1916-1992) opfattes almindeligvis som kulturhistoriker og nævnes af og til i samme åndedrag som kulturhistorikerne Troels Troels-Lund (1840-1921) og Hugo Matthiessen (1881-1957). I etnologien er disse forfatteres kulturhistoriske arbejde blevet opfattet som en modsætning til den etablerede og dominerende historievidenskab (1). Denne artikel vil tage udgangspunkt i opfattelsen af Georg Hansens kulturhistoriske arbejde som »kulturhistorie som opposition«. Men ved at se nærmere på Georg Hansens arbejde med de kulturhistoriske emner vil artiklen fremhæve træk, der adskiller Georg Hansen fra andre kulturhistorikere, og træk, der peger på, at Georg Hansen på én gang arbejdede som kulturhistoriker og samtidig var forankret i historiefagets traditioner og diskussioner.

Georg Hansen er mest kendt som forfatter til bøgerne »*Degnen. Studie i det 18. Aarhundredes Kulturhistorie*« (1944), »*Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede*« (1947) og »*Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede*« (1957) (2).

Disse tre bøger danner også baggrund for denne artikel. Men desuden inddrages bogen »*Grundtræk af en historisk metode*« (3), som Georg Hansen skrev i 1963. I denne bog formulerede han sin sene opfattelse af historiefagets opgaver og metoder.

»*Degnen*«, »*Præsten*« og »*Sædelighedsforhold*« var tænkt som en del af et større værk om 1700-tallets danske kulturhistorie, som Georg Hansen allerede i en ung alder havde planlagt. Her ville han skildre samfundets »hovedtyper«. Foruden degnen og præsten inkluderede det bonden, herremanden, barnet, betleren, kræmmeren, tjenestekarlen, tjenestepigen, landhåndværkeren, fiskeren, ridefogden og skoleholderen. Bogen om sædelighedsforhold skulle have været suppleret af en bog om periodens sundhedsforhold. Efter udgivelsen af »*Sædelighedsforhold*« skrinlagde Georg Hansen planerne for værkets sidste bind. Senere leverede han nogle bidrag til samleværket »*Dagligliv i Danmark*«, der omhandlede perioden 1620-1964 (4).

Arven fra Troels-Lund

Georg Hansens kulturhistoriske forfatterskab er blevet opfattet som en fortsættelse af Troels-Lunds »*Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*«, der var udkommet i årene 1879-1901. Troels-Lund lagde grunden til den danske kulturhistoriske tradition, der arbejdede med dagliglivet, og han så dette som en modsætning til historikernes interesse for staten og den politiske historie. For Troels-Lund var dagliglivet en enhed af legemligt og åndeligt i mennesket: »*Den tilværelse hvori vi er sat, det liv, vi som mennesker lever, er nu éngang for alle knyttet til krav på føde, bolig og klæder, ompændt af formerne: fødsel, ægteskab, samliv og død*« (5). Historikere som tyskeren Dietrich Schäfer (1845-1929) havde ikke meget tilovers for den form for kulturhistorie. I hans øjne var dagliglivet noget legemligt, der vedrørte menneskets »dyriske« dele. I modsætning til menneskets »åndelige og sædelige rørelser«, var dette dagligliv efter hans mening ikke værd at beskæftige sig med (6).

En ikke-materialistisk opposition

Der er ingen tvivl om, at den særlige danske dagliglivs historie var et vigtigt fundament for Georg Hansens kulturhistorie. Hans opposition var imidlertid ikke primært rettet mod statshistorien, men mod det han kaldte »materialistisk historieskrivning«. I efterskriftet til »*Degnen*« forklarede han, at historikeren burde tage udgangspunkt i menneskers *livsanskuelse*. Og når 1700-tallets mennesker, som han studerede, i modsætning til 1900-tallets mennesker *ikke* følte sig »økonomisk dikteret«, ville historikeren have større mulighed for at nå frem til en »historisk sandhed« om 1700-tallet med en ikke-materialistisk opfattelse.

Hermed afviste han Karl Marx' (1818-1883) klassiske materialistiske synspunkt: Man bedømmer ikke et menneske efter hvad det mener om sig selv, og heller ikke en periode ud fra dennes egen bevidsthed; bevidstheden skal bedømmes ud fra »det materielle livs modsigelser« (7).

Samtidig var det en kritik af 1930'ernes og 1940'ernes økonomiske historie i Danmark, herunder især af historikeren Erik Arup (1876-1951), der efter Georg Hansens mening i alt for høj grad havde domineret historiefaget i den periode, hvor Hansen studerede historie ved Københavns Universitet (årene 1935-41) (8). Erik Arup betegnede sig selv som »materialistisk« historiker, skønt han ikke var marxistisk historiker. Men han foretrak at beskæftige sig med bondens og købmandens arbejde i landbrug og handel. Set på den baggrund var det måske med velberåd hu, at Georg Hansen valgte at indlede sit kulturhistoriske værk med at behandle samfundsgrupper, der

*Georg Hansen
(1916-92).*

ikke primært var knyttet til produktion og distribution: Degnen og præsten.

Kulturhistoriens opgave: At finde tidens tendens

Georg Hansens kulturhistoriske arbejde hvilede således på den idé, at 1700-tallets mennesker tænkte anderledes end 1900-tallets mennesker. I tidens diffusionistiske tankegang forestillede han sig, at man i de »*smaa rester af gammeldags landbosamfund der endnu er tilbage*« kunne finde 1700-tallets måde at tænke på – »*levningen af det 18. aarhundredes samfund*« (9). Det er derfor karakteristisk, at mange af de rejser Georg Hansen selv foretog i Danmark i 1930'erne og 40'erne, gik til Nord- og Vestjylland; man forestillede sig, at kulturtræk overlevede længere tid i fjerne egne af landet. Inspirationen til dette »feltarbejde« havde Georg Hansen ikke fra Troels-Lund, der foretrak at arbejde hjemme ved sit skrivebord. Inspirationen kom i stedet fra kulturhistorikeren Hugo Matthiessens arbejde og mange rejser i Danmark. Georg Hansen mente, at der (bortset fra folk som ham selv og Hugo Matthiessen) kun var få mennesker i hans egen tid, der havde oplevet den

gamle tænkemåde. Derfor overførte folk i stedet automatisk deres egen tids materialistiske tankegang på 1700-tallet.

Selvom man havde oplevet det gamle landbosamfund kunne man imidlertid ikke få en fuldkommen forståelse af den gamle tænkemåde »*eftersom vi ikke kan opleve på den tids manér, men selv med det bedste kendskab og det intimeste samliv med det gamle kun kan blive opmærksom på nogle forskelligheder og notere os disse*« (10). Georg Hansen mente således ikke, at det forhold, at kulturhistorikeren selv er menneske, gør det muligt for ham at indleve sig i tankegangen hos fortidens mennesker. Hermed afviste han en grundtanke i *historismen*, der går tilbage til den italienske filosof Giovanni Battista Vico (1668-1744), en tanke, som havde bidraget til at præge historiefagets metoder fra begyndelsen af 1800-tallet, og som i endnu højere grad karakteriserede de øvrige kulturhistorikers arbejde (11).

Georg Hansen forestillede sig i stedet, at det almenmenneskelige kom til udtryk på forskellig måde i forskellige perioder i historien – og at kulturhistorikerens opgave var at vise disse forskelle. Med hans egne ord var kulturhistoriens opgave: »*At finde tidens tendens, dvs. den indstilling, handle- og væremåde, der karakteriserer det behandlede tidsrums mennesker i forhold til menneskene i en tidligere eller senere tid*« (12).

Inspiration fra romantikken – og fra statistikken

Den måde, hvorpå Georg Hansen forsøgte at finde tidens tendens, må forstås på baggrund af to hovedinspirationskilder: En kulturhistorisk og en positivistisk. På den ene side videreførte Georg Hansen kulturhistoriens romantiske forestilling om, at en periodes »ånd« – Georg Hansen kaldte det »væsen« – kommer til udtryk i bl.a. kunst, litteratur og menneskers dagligliv. Denne tankefigur kendte Georg Hansen ikke bare fra Troels-Lund og Hugo Matthiessen, men også fra f.eks. den schweiziske kulturhistoriker Jacob Burckhardt (1818-97). Burckhardts kulturhistorie havde også dannet forbillede for Troels-Lund, selvom det ikke var dagliglivshistorie som Troels-Lunds, men snarere må betegnes som idéhistorie eller »finkulturhistorie«. I et lille erindringsmanuskript fortæller Georg Hansen, at han læste værker af Burckhardt i sin studietid, da han begyndte at søge efter en anden måde at drive historievidenskab på end den, han mødte på Københavns Universitet.

I samme periode stiftede Georg Hansen bekendtskab med den engelske positivist Henry Buckle (1821-1861). En række af Buckles tanker kan findes hos Georg Hansen. Her er der grund til at fremhæve, at Buckle var blandt dem, der tidligt havde argumenteret for, at man skulle anvende statistik i historiefaget, fordi statistik kunne bruges til at vise regelmæssigheder

og ensartethed i menneskelige handlinger. På denne måde kom inspirationen fra Troels-Lund og Buckle til at udgøre en enhed: Med dagliglivet som indfaldsvinkel søgte Georg Hansen at vise det regelmæssige og ensartede i menneskers liv. Den bagvedliggende tanke hos Buckle og senere hos Georg Hansen var, at det i stedet for individuelle menneskelige handlinger (begivenheder) er det generelle eller typiske, man skal interessere sig for. I praksis blev Georg Hansens arbejde derfor også en afvisning af »den nationale linie i historieforskningen«, der beskæftigede sig med udenrigspolitik, rigsdagspolitik og (i den politiske biografi) med enkeltpersoner (13). Selvom Georg Hansen i sine erindringer fremstiller det sådan, at han studerede Buckle som en *reaktion* på 1930'ernes historievidenskab, var anvendelsen af statistik slet ikke fremmed for periodens økonomiske historikere. Faktisk havde statistik været anvendt af positivistisk orienterede historikere siden slutningen af 1800-tallet (14).

Tallenes tale

»Degnen« og »Præsten« fortæller om degnens og præstens dagligdag: Om uddannelse, løn og arbejdsvilkår, om deres position og anseelse i samfundet, deres boligindretning, tøj, hvad de spiste og drak mm. Inspirationen fra positivismen og kulturhistorien blev kombineret sådan, at Georg Hansen, ud fra et meget omfattende kildemateriale, der blev kvantitativt bearbejdet, viste, hvordan det 18. århundredes »væsen« gav sig udtryk i hovedtyperne degn og præst.

Da han skrev »Degnen« var han endnu så negativt påvirket af årene på universitetet, at det var ham magtpåliggende at sige, hvad historieskrivning for ham *ikke* var. Og det betød – ud over afvisningen af en materialistisk historieskrivning – at han bl.a. ikke ønskede at levere en »teknisk præstation«. Den kvantitative behandling af de store mængder systematisk gennemgået materiale kom derfor mere til udfoldelse i den næste bog »Præsten«. I denne bog søgte Georg Hansen i højere grad at levere en »teknisk præstation«, og bestræbelsen på at sætte tal og procenter på de forskellige områder af præstens liv blev så udtalt, at en anmelder skrev, at Georg Hansen havde »*en vis Overtro paa Værdien af Statistik selv paa Omraader, hvor man hellere maa veje end tælle*« (15). For eksempel anvendte han kirkebøger til at belyse præstens sociale omgangskreds ved at opregne, hvor mange procent af dem, der optrådte som faddere når præstebørn blev døbt, der var præster, borgere, bønder, degne, officerer osv. Og ved hjælp af skifter efter præster, degne og bønder viste Georg Hansen, hvor mange procent præster, degne og bønder, der ejede forskelligt indbo såsom teborde, ruslæder- og gyldenlæderstole, bænke og træstole.

Litteratur som kilde

Et centralt punkt i bogen er der, hvor Georg Hansen ved hjælp af arkivmateriale dokumenterer, at præstens deltagelse i retsstridigheder var faldende i løbet af århundredet. På den baggrund konstaterer han, at 1700-tallets tendens var en ændring af »menneskets indstilling«, en udvikling mod noget højere og bedre af menneskets sjæl.

Samtidig introduceres imidlertid en anden type kildemateriale i undersøgelsen, nemlig den behandlede periodes litteratur (16). Georg Hansen argumenterer for brugen af dette materiale med henvisning til, at »af den dybestgående del af en tids litteratur aflæses dens problemer og dens egen opfattelse af disses sammenhæng« (17). Georg Hansen anskuede for eksempel Karl Marx' forfatterskab på denne måde: Marx' historiske materialisme var en for sin tid bæredygtig teori, men den er ikke almengyldig; den var netop et udtryk for en tid, der følte sig »økonomisk dikteret«. For 1700-tallets vedkommende fandt Georg Hansen både udenlandske og danske litterære eksempler, der pegede på, at tidens forfattere selv følte, at der fandt en sjælelig udvikling sted. Tidens litteratur pegede således i samme retning som arkivmaterialet.

Forsøget på i undersøgelsen at forene kvantitativt bearbejdet materiale med en indkredsning af tidsånden ved hjælp af litteratur er interessant, da det må opfattes som Georg Hansens forsøg på at forene Buckle og Burckhardt i arbejdet med at finde tidens tendens. De to kildetyper havde imidlertid ikke samme videnskabelige status i undersøgelsen. De resultater, Georg Hansen nåede frem til via arkivundersøgelser, opfattede han som »eksakte« og »uimodsigelige« beviser, som andre historikere også ville være nødt til at anerkende. Men han mente, at det ville bero på historikerens »personlig[e] indstilling«, om han ville anerkende tidens litteratur som bevis for, at udviklingen i menneskets sjæl fandt sted *generelt*. Kun hvis man delte Georg Hansens historiesyn, ville det litterære materiale have lige så stor værdi som kildematerialets eksakte resultater (18). Denne argumentation for brugen af det litterære stof skyldes formentlig en indflydelse fra den danske historiker Povl Bagge (1902-92), der havde gennemlæst bogens manuskript. Bagge arbejdede ved arkivvæsenet 1937-50, men blev 1951 professor ved Københavns Universitet. Her søgte han at etablere forbindelse mellem Arups økonomiske historie og »den nationale linies« kulturelt politiske historie (19). I 1942 havde Bagge selv formuleret sig på næsten samme måde, som Georg Hansen nu gjorde, om gyldigheden af historieforskningens resultater: »Vi kan altså i det højeste tale om, at de og de resultater anerkendes som gyldige af historikere med en vis livsindstilling« (20).

»Sædelighedsforhold«

Da bogen »Sædelighedsforhold« udkom 10 år senere, var der sket en forskydning i opfattelsen af de to typer kilder. I bogen undersøgte Georg Hansen bl.a. de forskellige samfundslags opfattelse af seksuelt samkvem før indgåelse af ægteskab og af udenomsægteskabelige forhold: Ved hjælp af kirkebøger opgjorde han antallet af uægte børn og antallet af børn, der var født, inden der var gået ni måneder efter at forældrene var blevet viet. I denne bog blev der lagt yderligere vægt på det statistiske arbejde, som Georg Hansen havde rustet sig til ved i slutningen af 1940'erne at tage kurser i statistik.

Men desuden prøvede han, i hvad han betegnede som en idéhistorisk undersøgelse, at få belyst 1700-tallets opfattelse af seksuelle spørgsmål ved hjælp af tidens seksuallitteratur og tidens romaner. I sin argumentation for anvendelsen af romanen som kilde gjorde han rede for, hvordan han havde gennemlæst mængder af private breve fra adelige og gejstlige, men måtte konstatere, at brevskriverne slet ikke udtalte sig om emnet erotik. Og selvom de havde udtalt sig om emnet, ville han med disse breve være endt i endeløse troværdighedsvurderinger af de enkelte brevskrivers motiver til at skrive som de gjorde. I stedet for de mange breve mente Georg Hansen derfor, at romanen »mere objektivt« kunne bruges som en slags »målestok« til at fortælle, hvad der blev betragtet som almindeligt og anstændigt i seksuelle spørgsmål i 1700-tallet (21). Anvendelsen af romanen som kilde var således et forsøg på at tilnærme brugen af tidens litteratur til den »eksakte« og »uimodsigelige« status, som kun det kvantitativt behandlede materiale hidtil havde haft.

Georg Hansens opfattelse af, at romanen kunne anvendes som »objektiv« kilde, blev ikke diskuteret i den anmeldelse af »Sædelighedsforhold«, som historikeren Gunnar Olsen skrev i tidsskriftet »Fortid og Nutid«. Men Gunnar Olsen opfattede tydeligvis også de statistiske resultater som de vigtigste, og for dem fik Georg Hansen megen ros (22).

I metodebogen, udgivet 6 år efter »Sædelighedsforhold«, skrev Georg Hansen: »Historisk skoling kan da skabe ensartede synspunkter hos så mange forskere, at det virker hindrende for dannelsen af nye opfattelser og udformning af nye metodiske muligheder. Skal nye emner drages ind under behandling er det imidlertid ofte nødvendigt, at historikeren finder frem til nye metoder, da kilderne ellers ikke aftvinges de oplysninger, han har brug for« (23). Mere end en redegørelse henvendt til de gymnasieelever, der var bogens egentlige målgruppe, må disse linier læses som Georg Hansens opfattelse af, hvordan hans forsøg på at gå nye veje i det kulturhistoriske ar-

bejde var blevet (dårligt) modtaget. Påfaldende er det også, at han i denne bog helt opgav at tale om objektivitet. I stedet gentog han Povl Bagges argument: Hvis én forskers resultater blev opfattet som »objektive« af andre, så var det ikke udtryk for, at resultaterne var objektive, men at forskernes synspunkter var nogenlunde ens (24). Underforstået: Når Georg Hansens resultater ikke var blevet anerkendt, så skyldtes det, at andre historikere ikke delte hans opfattelse.

En objektiv videnskab ?

Historikeren Kristian Erslev (1852-1930) havde fra 1880'erne med sin udformning af kildekritikken søgt at give historiefaget karakter af en objektiv videnskab, der, med forbillede i naturvidenskaben, var baseret på observation og erfaring. Men i »*Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine grundlinier.*« begyndte han i 1911 at problematisere objektiviteten. Påvirket af tanker fra filosoffer som Harald Høffding havde han fået den opfattelse, at forskerpersonligheden ikke blot var en kilde til fejl i forskningsprocessen, men også en kilde til forståelse. Erslev kunne dog ikke helt slippe tanken om, at kildekritikken konstituerede historieforskningens videnskabelighed. De nye tanker blev derfor kun delvist indarbejdet i »Historisk teknik«, der således blev en bog med indre modsigelser. Og i et andet skrift fra 1911 »*Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*« etablerede Erslev et skel mellem på den ene side den videnskabelige historieforskning og på den anden side historieskrivning, der var en mellemform mellem forskning og kunst. I dette skrift fastholdt Erslev, at selve den kildekritiske undersøgelse, hvor historikeren gjorde sine iagttagelser i kildematerialet, var af videnskabelig karakter. Men når de enkelte iagttagelser skulle kædes sammen til helheder, krævede det forskeren som subjekt, og denne subjektivitet var en belastning for videnskabeligheden.

Med etableringen af dette skel ville Erslev på én gang »bryde en Lanse for Historieskrivningens Frihed« dvs. for forskerens ret til at bevæge sig ud over den kildekritiske detailundersøgelse (25) og samtidig fastholde historiefagets videnskabelighed. Men herved modsagde han det, han delvist argumenterede for i »Historisk Teknik«: Forskerens personlige indflydelse på hele forskningsprocessen.

Relativismen

De nye tanker om forskerens rolle fik kun begrænset indflydelse på generationen af historikere efter Erslev; de arbejdede på forskellig måde videre ud

fra det Erslev havde lært dem, da de studerede i slutningen af 1800-tallet. Det var opfattelsen hos disse Erslev-elever, Georg Hansen var i opposition til. Både dem, der søgte at begrænse historikerens subjektive indflydelse på forskningen mest muligt, og dem, der slet ikke mente, at forskeren var et problem for objektiviteten.

Når Georg Hansen i »Degnen« understregede, at det var helheden, der interesserede ham, og ikke »en gennemgang af en del ligegyldige enkeltheder«, var det en opposition til den tendens i historiefaget, der efterhånden helt søgte at undgå syntesen, fordi den blev anset for subjektiv og derfor uvidenskabelig. Her blev hele vægten i stedet lagt på en kritisk vurdering af stoffet og på den udtømmende dokumentation, da det var i denne del af arbejdet, det blev anset for muligt at opfylde kravet om objektivitet.

Georg Hansen var samtidig kritisk over for Erik Arups historieskrivning. Ikke blot fordi Arup var materialistisk historiker, men også fordi Georg Hansen efterhånden blev uenig i Arups opfattelse af syntesen. For Arup mente, at syntesen, ligesom det kildekritiske arbejde, var objektiv, og at syntesen var udtryk for historikerens suverænitet over stoffet. Nye forskningsresultater kunne derfor fremkomme ved at forskningen »skred fremad« ved hjælp af nyt materiale eller nye metoder, men ikke ved at andre samtidige historikere, ud fra en anden opfattelse, forsøgte at forklare kendsgerningerne på en anden måde, end Arup selv gjorde.

I stedet for helt at undgå syntesen, eller som Arup hævde, at syntesen var objektiv, valgte Georg Hansen – efterhånden – relativismen. Overvejelserne i »Præsten« om kildernes forskellige status var udtryk for en delvis relativisme, formentlig inspireret af Povl Bagge. Det var et forsøg på at formulere tanken om, at historikeren kunne anlægge forskellige perspektiver på historien, og at disse perspektiver fik betydning for den enkelte historikers vurdering af kildematerialet.

Vendes blikket mod den første bog, »Degnen«, ses det, at i 1944 var denne tanke endnu ikke foldet ud. Her talte Georg Hansen ganske vist om sit eget arbejde som skrevet ud fra et ikke-materialistisk standpunkt. Deraf fulgte imidlertid ikke, at historikeren med helt lige så god ret kunne skrive ud fra andre standpunkter. For at markere modsætningen til materialistiske historikere betonede han, at udgangspunktet i menneskers livsanskuelse gav *større mulighed* for at nå historisk »sandhed«. »Sandhed« blev ganske vist forsynet med »gåseøjne«, men når han tilføjede, at billedet af 1700-tallet skulle tegnes ud fra kildemateriale, der »direkte udtrykker fortidens sjæl« idet det var »skabt direkte af tidens liv«, afspejler det alligevel en opfattelse af, at tidens tendens objektivt eksisterede i kilderne (26).

I »Præsten« mente han, som omtalt, at litteraturen kun kunne fungere

som bevis for de historikere, der delte hans historiesyn, mens alle uanset opfattelse måtte anerkende hans statistisk opgjorte resultater. Når han i »Sædelighedsforhold« søgte at opfatte romanen som »objektiv« kilde må det derfor ses som et forsøg på at gøre det litterære stof til et bedre bevis, end det havde udgjort i »Præsten«. Det er derfor en nærliggende tanke, at Georg Hansen i 1957 tilstræbte, at alle historikere, uanset hvilken helhedsopfattelse de havde, skulle anerkende *alle* hans resultater. Om det præcist var sådan Georg Hansen opfattede ændringen, da han skrev »Sædelighedsforhold«, kan dog være svært at vurdere; manuskriptet til bogen blev voldsomt beskåret inden udgivelsen, og derfor er teoretiske og metodiske diskussioner stort set fraværende.

I hvert fald var det ikke en opfattelse af at man kunne sætte lighedstegn mellem »objektiv« og »videnskabelig«, der 6 år senere kom til udtryk i metodebogen. Her afviste han, som nævnt, muligheden af en objektiv historieforskning. I stedet talte han nu for en relativistisk opfattelse, hvori det indgik, at historikeren altid arbejder ud fra sin egen forestilling om, hvad der er væsentligt. Derfor kan historikeren aldrig være fuldstændigt uhildet i sin vurdering af kildematerialet, da han altid vil udvælge det materiale, der kan begrunde hans egen opfattelse. Georg Hansen gik så langt som til at sige, at historikerens resultater altid blot var en *illustration* af hans egen opfattelse, og at den måde, historikeren kunne begrunde sine resultater på, alene var af negativ art: Begrundelsen måtte ikke stride mod den erfaring, man i historikerens egen tid havde om, hvordan man kunne forklare et forhold som det, historikeren behandlede (27).

Kendsgerninger og kildekritik

Georg Hansen havde aldrig afvist nytten af kildekritik, men, som omtalt tidligere, ønskede han i sine første bøger ikke at lade sig tynde af kravet om en »teknisk præstation«. Men i metodebogen fremhævede han, at det netop var kildekritikkens evne til at »*løse kildernes enkeltheder ud af den i kilderne opstillede sammenhæng*«, der gjorde det muligt for historikeren at sætte dem ind i den sammenhæng, der forekom *ham* relevant. Kildekritikken var med andre ord en *forudsætning* for den relativistiske opfattelse af resultaterne. Ved hjælp af kildekritikken skulle historikeren finde frem til det Georg Hansen kaldte »*det størst mulige antal uomtvistelige kendsgerninger*« (28). At historikerne fik forskellige resultater skyldtes således ikke (i hvert fald ikke ideelt set), at kendsgerningerne var behæftet med usikkerhed, men at historikerens personlige forudsætninger bestemte, hvilken logisk mulig måde han kombinerede et udvalgt antal kendsgerninger på (29).

Erslev havde i »Historisk Teknik« undladt at tale om »kendsgerninger«, og talte i stedet om »iagttagelser«, »fænomener« osv. for at betone historikerens betydning i alle faser af arbejdsprocessen, inklusive den kildekritiske undersøgelse (30). Men på dette punkt gik Georg Hansen altså ikke helt så langt, som Erslev i tankerne havde gjort i 1911. I stedet afspejler Georg Hansens sene opfattelse et forsøg på at bevare historie som en videnskabelig disciplin, hvor hans eget arbejde kunne få en plads på lige fod med andre historikeres.

Historieforskning, historieskrivning og kunst

På et andet punkt tog Georg Hansen allerede ved indledningen af sit forfatterskab konsekvensen af de problemer, Erslev havde rejst i 1911. Det var i spørgsmålet om *historieforskning* og *historieskrivning*. I artiklen »Omkring *Historieforskningens videnskabelige Karakter*« havde Povl Bagge i 1939 taget tråden op fra Erslevs 1911-skrifter. I artiklen diskuterede han holdbarheden af Erslevs skel mellem historieforskning og historieskrivning. Erslev havde, som omtalt, forsøgt at fastholde historie som videnskabelig disciplin og samtidig acceptere, at historikere skrev til en større læserkreds. Men efter Bagges mening havde Erslev herved defineret videnskabelighed på en måde, som hverken historieskrivningen *eller* historieforskningen kunne leve op til. Bagge indrømmede, at det kunne være praktisk med to korte betegnelser for henholdsvis den specielle historiske undersøgelse og den sammenfattende fremstilling. Men han mente ikke, at den historiske undersøgelse adskilte sig principielt fra den sammenfattende fremstilling: I dem begge var det nødvendigt, at historikeren foretog et udvalg af materiale; der kunne derfor aldrig blive tale om, at man udtømmende kunne dokumentere et forhold. Og både i undersøgelse og fremstilling måtte historikeren nødvendigvis ved hjælp af sin fantasi skabe en sammenhæng, som ikke umiddelbart kunne iagttages. Fremgangsmåden var derfor principielt den samme for undersøgelse og fremstilling.

Derimod mente Povl Bagge, at historikerens arbejdsmetode var helt forskellig fra kunstnerens. For selvom kunstneren kunne lade sig inspirere af historisk materiale, var han i modsætning til historikeren slet ikke bundet af dette materiale. Og selvom de kunne bruge samme stof, og selvom der kunne være lighedspunkter mellem kunstnerens og historikerens fremstilling, så var kunstnerens mål – i modsætning til historikerens – ikke »sand oplysning«, men at nå et bestemt følelsesudtryk, der skulle formidles til læseren. På denne måde søgte Bagge at overskride Erslevs skel mellem historieforskning og historieskrivning og argumentere for at begge – i modsætning til kunsten – var af videnskabelig karakter.

Helheden og de mange enkeltheder

Povl Bagges diskussion genfindes hos Georg Hansen, der direkte gav udtryk for, at hans bøger skulle forene den historiske undersøgelse og fremstillingen heraf (31). Det søgte han at gøre på følgende måde: Ud fra ønsket om at finde det, der var »typisk« for det problem han behandlede, dannede han sig i forskningen et helhedsbillede ud fra de mange eksempler han fandt. I formidlingen valgte han så nogle enkelte eksempler ud, som over for læseren kunne illustrere det, han var nået frem til var det »typiske«. Men Georg Hansens kvantitative tilgang med udgangspunkt i store mængder arkivmateriale kom til at betyde, at kilderne også kom til at fylde meget i hans bøger. Mange af kapitlerne er opbygget sådan, at de veksler mellem generelle bemærkninger om et forhold og en række eksempler på dette forhold. Eksemplerne er ofte små referater af sagsakter. Ind i mellem de mange passager af refererende art ses især i »Degnen« passager, hvor Georg Hansen forsøgte at gøre fremstillingen mere levende ved at efterligne Troels-Lunds og Hugo Matthiessens maleriske sproglige stil. Sprogligt set blev bogen derfor temmelig ujævn. Det blev et kritikpunkt imod ham i fagtidsskrifternes anmeldelser, hvor det også blev fremhævet, at de mange eksempler fra kilderne virkede trættende på læseren (32). De to næste bøger blev komponeret på samme måde og rummede ligeledes mange eksempler, men den maleriske sproglige stil blev væsentligt nedtonet.

I en anmeldelse af tre af Hugo Matthiessens bøger omtalte Georg Hansen Matthiessen som en kunstner der – ligesom maleren Frederik Vermehren – frembragte genremalerier: »*Historikeren staar ikke tilbage for Maleren. De er aandsbeslægtede*« (33). Dette kunne – sammen med hans egne spredte forsøg på at »male billeder frem« – pege på, at Georg Hansen måske også prøvede at overskride den modsætning Bagge havde etableret mellem historikeren og kunstneren. Men herimod må det indvendes, at Georg Hansen altid holdt strengt på, at historikeren var bundet af det (evt. begrænsede) kildemateriale han havde til sin rådighed. Desuden optog det ikke Georg Hansen synderligt, hvordan man overhovedet kan formidle viden om fortiden til nutidens mennesker, når man, som han, mener, at indlevelse i fortidens mennesker *ikke* er mulig. Bemærkningen om forholdet mellem kunst og historie blev da heller ikke uddybet senere, og i spørgsmålet om formidling af forskningen var han mest optaget af, at historikeren ikke skulle viderebringe alle de enkeltheder til læseren, som havde indgået i hans eget arbejde med et problem. Dette synspunkt var egentlig blot en kritik rettet mod de historiske specialundersøgelser, der søgte at leve op til kravet om »udtømmende dokumentation«. Men netop den manglende uddybning af spørgsmålet viser, at det var forsøget på at overskride Erslevs modsætning mellem viden-

skabelig historieforskning og ikke-videnskabelig historieskrivning, der var det centrale for Georg Hansen. Derimod trådte forsøget på at videreføre Troels-Lunds og Hugo Matthiessens tradition for kunstnerisk fremstilling efterhånden i baggrunden.

Sammenfatning

I sin opfattelse af kulturhistoriens opgave var Georg Hansen påvirket af den særlige danske kulturhistoriske tradition, der arbejdede med dagliglivet. Denne tradition var blevet grundlagt af Troels-Lund omkring 1880. Samtidig var Georg Hansens kulturhistorie en opposition til materialistisk historieskrivning; det var en kritik af Karl Marx, af 1930'ernes økonomiske historie og især af den »materialistiske« historiker Erik Arup.

Georg Hansens måde at arbejde med kulturhistoriske emner adskilte ham fra den kulturhistoriske tradition og historikere af historistisk opfattelse, idet han afviste historismens mulighed for indlevelse i fortiden. Med inspiration fra Henry Buckle søgte han i stedet at observere og dokumentere forskelle mellem sin egen tid og 1700-tallet. Det var det generelle eller typiske i tiden han ville dokumentere, ikke individuelle menneskelige handlinger. Denne idé tænkt sammen med Troels-Lunds dagliglivshistorie blev i den metodiske praksis derfor også en afvisning af historiefagets nationale, politiske historie. Den stigende anvendelse af statistik adskilte Georg Hansens arbejde fra kulturhistorikerne, men gav hans arbejde en vis lighed med bl.a. den økonomiske historie. Sideløbende med den kvantitative tilgang søgte Georg Hansen, påvirket af »finkulturhistorikeren« Jacob Burckhardt, at anvende tidens litteratur som dokumentation for tidens tendens. Det kulminerede i forsøget på at hævde, at skønlitteratur kunne anvendes som en objektiv kilde. Georg Hansens stadige overvejelser om den videnskabelige værdi af hans undersøgelser viser, at han stillede nogle krav til det kulturhistoriske arbejdes videnskabelighed, som Troels-Lund og Hugo Matthiessen ikke havde stillet.

Erkendelsesteoretisk og i sin formidling søgte Georg Hansen at tage konsekvenserne af Kristian Erslevs skelnen mellem historieforskning og historieskrivning. Efterhånden fik han den relativistiske opfattelse, at forskningens resultater aldrig kunne være objektive, fordi forskeren som udvælgende subjekt styrer forskningsprocessen. Georg Hansen var aldrig i direkte opposition til brugen af kildekritik, og med den øgede relativisme lagde han vægt på, at det kildekritiske arbejde kunne levere sikre kendsgerninger til historikeren. Sådan kunne han argumentere for, at hans eget arbejde var videnskabeligt, men han fik ikke taget de fulde konsekvenser af Erslevs problematisering af forskerpersonlighedens betydning for forskningen.

Gennem hele forfatterskabet stod forsøget på at forene undersøgelse og fremstilling centralt, og dette kom i højere grad til at præge hans bøger end videreførelsen af Troels-Lunds og Hugo Matthiessens maleriske fremstillingsform, som han efterhånden opgav.

I sin opfattelse af kulturhistoriens genstandsfelt var Georg Hansen således »kulturhistoriker i opposition«, idet han afviste de herskende tendenser i historiefaget. Men i det metodiske arbejde og i spørgsmålet om forskning og formidling var han forankret i historiefagets diskussioner om, hvad der gør historie til en videnskabelig disciplin. Gennem sit kulturhistoriske arbejde søgte han at give nye svar på disse spørgsmål.

Noter:

1 Med hensyn til Troels-Lund er dette tema behandlet i Stoklund 1987; en bredere introduktion til kulturhistorien og en generel diskussion af forholdet mellem historie og kulturhistorie findes i Christiansen 2000, hvor Georg Hansens forfatterskab er omtalt s. 111-117. 2 Fremover omtalt som »Degnen«, »Præsten« og »Sædelighedsforhold«. 3 Fremover omtalt som »Metodebogen«. 4 Udkom 1963-71, redigeret af Axel Steensberg. 5 Stoklund 1987 s. 10-12. 6 Stoklund 1987. 7 Witt-Hansen 1973 s. 38: 10. sætning af Marx' »15 sætninger« i »Forord« til »Bidrag til kritikken af den politiske økonomi«. 8 Georg Hansens opfattelse af Arups dominans er omtalt i Christiansen 2000 s. 112-113. 9 Hansen 1944 s. 228. 10 Hansen 1947b s. 195. 11 Christiansen 2000 s. 83-92. 12 Hansen 1947a s. 192. 13 Hørby 1980 s. 474 og s. 497. 14 Manniche 1981 s. 142-146. 15 Kornerup 1947-48 s. 345. 16 1700-tallets litteratur var også blevet anvendt i »Degnen«, men da var arkivundersøgelsernes resultater den dokumentation, som det litterære stof blev vurderet på baggrund af: Degnens vilkår blev skildret ved hjælp af forskelligt arkivmateriale; Georg Hansen konkluderede, at Holbergs »morsomste« portræt af Per Degn fandtes i »Erasmus Montanus«, men at det »sandeste« billede af 1700-tallets typiske degn fandtes i Holbergs »Peder Paars«, hvor degnen drikker, ryger tobak, driller præsten og strides med ham og prøver at presse bondens betaling for begravelsessalmer i vejret mm. Hansen 1944 s. 197-210. 17 Hansen 1947b s. 190. 18 Hansen 1947b s. 193. 19 Hørby 1980 s. 497 ff. 20 Bagge, Povl: Historie som videnskab. Nordisk Tidsskrift för Vetenskap, Konst och Industrie. Ny serie årg. 18. s. 500. Her citeret efter Eriksen m.fl. s. 145. 21 Hansen 1957 s. 33 og s. 57. 22 Olsen 1957-59. 23 Hansen 1963 s. 74. 24 Som note 23. 25 Vammen og Hørby 1987 s. 105. 26 Hansen 1944 s. 229. 27 Hansen 1963 s. 57. 28 Hansen 1963 s. 12. 29 Hansen 1963 s. 56-57. 30 Vammen og Hørby 1987 s. 103. 31 Som note 26. 32 Skrubbeltrang 1945-46 og Kornerup 1944. 33 Hansen 1947a s. 195.

Litteraturliste:

- Bagge, Povl 1939: Om Historieforskningens videnskabelige Karakter. Nogle Bemærkninger i Anledning af Kr. Erslevs Skrift »Historieskrivning«. Historisk Tidsskrift 10. række, bind V s. 355-384.
- Christiansen, Palle O. 2000: Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner. Samleren. Danmark.
- Eriksen, Hanne m.fl. 1977: Dansk historievidenskabs krise. Odense.
- Hansen, Georg 1944: Degnen. Studie i det 18. Aarhundredes Kulturhistorie. Schultz' Forlag. København.
- Hansen, Georg 1947a: Anmeldelse af Hugo Matthiessen: Den sorte Jyde, Det gamle Land og Snapstinget. Historisk Tidsskrift 11. række, bind II s. 191-195.
- Hansen, Georg 1947b: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede. En kulturhistorisk Undersøgelse. Det Danske Forlag.

- Hansen, Georg 1957: Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. En kulturhistorisk undersøgelse. Det danske forlag. København.
- Hansen, Georg 1963: Grundtræk af en historisk metode. Dansk Historisk Fællesforening.
- Hansen, Georg 1984: Nogle bemærkninger om mit liv. Nationalmuseets etnologiske undersøgelser. NEU nr. 37.990. Manuskript.
- Hørby, Kai 1980: Historie, i: Københavns Universitet 1479-1979, bd. X: Det filosofiske fakultet, 3. del (red. Af Povl Johs. Jensen), Gads forlag, København.
- Kornerup, Bjørn 1944: Anmeldelse af Georg Hansen: Degnen. Studie i det 18. Aarhundredes Kulturhistorie. Historisk Tidsskrift 11. række bd. I s. 558-559.
- Kornerup, Bjørn 1947: Anmeldelse af Georg Hansen: Præsten paa landet i Danmark i det 18. Aarhundrede. Historisk Tidsskrift 11. række bd. II s. 344-345.
- Manniche, Jens Christian 1981: Den radikale historikertradition. Aarhus Universitetsforlag.
- Olsen, Gunnar 1957-59: Anmeldelse af Georg Hansen: Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. Fortid og Nutid bd. 20 s. 34-36.
- Skrubbeltrang, Fridlev 1945/46: Anmeldelse af Georg Hansen: Degnen. Studie i det. 18. Aarhundredes Kulturhistorie. Fortid og Nutid bd. 16 s. 323-324.
- Skrubbeltrang, Fridlev 1947: Anmeldelse af Georg Hansen: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede. Fortid og Nutid bd. 17 s. 212-215.
- Steensberg, Axel (red.) 1963-71: Dagligliv i Danmark. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. København.
- Stoklund, Bjarne 1987: Hvad er kulturhistorie? Troels-Lund og den kulturhistoriske strid i Tyskland i 1880'erne, IEF-Arbejdsrapport 2.
- Vammen, Hans og Kai Hørby 1987: Efterskrift i: Kristian Erslev: Historisk teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier. 2. udgave. 10. oplag. Den Danske Historiske Forening. København.
- Witt-Hansen, Johannes 1973: Historisk materialisme. Berlingske leksikon bibliotek. Berlingske forlag. København.

Summary

Georg Hansen

The Danish cultural historian Georg Hansen (1916-1992) is normally associated with the Danish cultural history tradition that was founded by Troels-Lund around 1880. The practitioners of this tradition worked with everyday life, and have been regarded by ethnologists as opposed to established, dominant historical science. The aim of this article is to show that although Georg Hansen clearly continued the work of the cultural history tradition with everyday life, his work also exhibits features that distinguish it from that of the cultural historians, and features indicating that he was rooted in the traditions and discussions of the *discipline of history*.

Georg Hansen defined his cultural history in opposition to a materialistic view of history. He thought that the historian should take his point of departure in people's own view of life. And in his opinion materialist historians made the mistake of imagining that people had always felt that the economic conditions dictated their lives. But he considered this not to be the case for the eighteenth-century people he studied.

Unlike the other cultural historians Georg Hansen did not think it was possible to *identify* with the conceptual world of people of the past. Instead he wanted to *observe* and *document* the differences between his own time and the eighteenth century. It was the things that were typical of the age he wanted to document, the general things, not individual human actions. So in practice he was also in opposition to 'the national line' in the discipline of history, where political events and individuals were in focus. Georg Hansen's quantitative approach with increasing use of statistics made his work differ from that of the cultural historians, but gave it a certain similarity to economic history. Alongside the quantitative approach, Georg Hansen attempted to use

eighteenth-century literature as documentation for the view of life held by the people of the period. This culminated in the attempt to assert that fictional literature could be used as a historical source. Georg Hansen's constant reflections over the scientific value of his studies show that he made certain demands on the scientific status of the cultural history work that the other cultural historians had not made.

Georg Hansen's rootedness in the discipline of history can further be seen in his deliberations on the origin and dissemination of research: these were influenced by the fact that the historian Kristian Erslev had problematized the objectivity of historical science in 1911 and had established a distinction between historical *research* (specialized scholarly investigation) and *historiography* (summarizing presentation). Gradually Georg Hansen adopted the relativistic view that the results of research can never be objective, because the researcher, as a selecting subject, controls the research process. With such a relativism he could argue that his own work was scientifically on an equal footing with that of other historians. Throughout his work the attempt to reconcile investigation and presentation was a central issue, and was to affect his books more than the continuation of the cultural historians' highly descriptive form of presentation.

The article thus shows that Georg Hansen was both a 'cultural historian in opposition' and a historian.